
CERTIFICIRANJE SLOVENŠČINE KOT DRUGEGA/TUJEGA JEZIKA – ZGODOVINA IN PERSPEKTIVE

Certificiranje slovenščine kot neprvega jezika ima tradicijo, ki je stara približno toliko kot slovenska država. Glede na to, da je v zadnjih letih preverjanje znanja nacionalnih jezikov ena najbolj aktualnih tem v evropski jezikovni politiki, se ji že nekaj časa poglobljeno posvečamo tudi v Centru za slovenščino kot drugi/tuji jezik, točneje v enem njegovih programov – v Izpitnem centru. Članek bo poskušal osvetliti nekatera zgodovinska dejstva in razloge za uvedbo certificiranja slovenščine kot tujega jezika pri nas, nakazati trende in perspektive na tem področju ter ponuditi odgovore na nekatera vprašanja, ki zadevajo preverjanje jezikovnega znanja na splošno.

V času pridruževanja Evropi, ko se na eni strani poudarjata globalizacija in mobilnost, na drugi pa jezikovna in kulturna raznolikost, je postalo učenje slovenščine kot drugega/tujega jezika zelo privlačna tema: najprej za tujce, ki se slovenščino učijo, in hkrati za vse, ki se s tem področjem strokovno ukvarjamo; navsezadnje pa tudi za slovensko družbo v celoti, saj se njeni pripadniki bolj ali manj jasno zavedajo obstoja slovenščine kot drugega/tujega jezika in imajo do tujih govorcev slovenščine oz. do njihovega jezikovnega vedênja tudi določena pričakovanja. Rezultati javnomnenjske ankete, izvedene aprila 2002 na Inštitutu za družbene vede – Centru za raziskovanje javnega mnenja na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani, so (nekoliko presenetljivo) pokazali, da so pričakovanja Slovencev glede tega znanja precej visoka: večina vprašanih je namreč menila, da za življenje in delo v Sloveniji znanje slovenščine za potrebe vsakdanjega sporazumevanja ne zadostuje, temveč da bi se morali tujci slovenščino naučiti (torej tudi znati) do te mere, da bi se lahko pogovarjali in pisali tudi o zahtevnejših temah.

Merjenje jezikovnega znanja

Opisana javnomnenjska anketa je ponudila nekaj izhodišč za širšo sociolingvistično raziskavo, saj je odprla številna vprašanja, kot so na primer: kdo je za vprašane tujec, kaj pomeni sporazumevati se o zahtevnejših temah, kdo je tisti, ki lahko presoja o tem, kaj je sprejemljivo jezikovno znanje in kaj ne, kaj sploh pomeni znati jezik.

Če poskušamo definirati znanje jezika, ne moremo mimo opredelitev sporazumevalne zmožnosti v tujem jeziku. V slovenski literaturi je znanih nekaj takih opredelitev (Bešter 1998, Ferbežar 1999, Pirih Svetina 2000), zato naj na tem mestu izpostavimo le problem razmerja med sporazumevalno zmožnostjo, ki je opredeljena – poenostavljeno rečeno – kot abstraktni sistem pravil, in performanco, ki pomeni aktualno jezikovno rabo v konkretnem sporazumevalnem dogodku (Ferbežar 1999, Pirih Svetina 2000). Na stopnjo sporazumevalne zmožnosti lahko sklepamo le prek »opazljive« performance – ne glede na to, ali se je nekdo jezik učil sistematično ali ga je usvojil iz okolja. Razmislek o jezikovnem znanju nas torej avtomatično postavlja pred problem merljivosti oz. merjenja tega znanja. Za zdaj je uporaba jezikovnih testov za takšno merjenje ena od najbolj uporabnih metod, vprašanje pa je, ali tudi dovolj zanesljiva – pa tudi ali je pravična. Preverjanje in ocenjevanje znanja namreč pomeni bolj ali manj usodno odločanje o posameznikih, pomeni njihovo »sprejetje«, če so na testu uspešni, ali njihovo »izločitev«, če so neuspešni. Kadar imamo opraviti z zunanjim preverjanjem znanja in njegovim ocenjevanjem oz. z javnim sistemom certificiranja, so takšne odločitve seveda usodnejše. Obstajajo tudi drugi (manj usodni) tipi preverjanja znanja, ki so bolj ali manj tesno povezani z učnim procesom. Na primer: z jezikovnimi testi osebe razvrščamo glede na stopnjo njihovega jezikovnega znanja, preverjamo njihovo napredovanje med učnim procesom in njihovo uspešnost ob koncu tega procesa. To pomeni, da zunanje preverjanje znanja in sistematično učenje jezika nista nujno povezana oz. da je certificiranje – če gre za javni oz. državni sistem, neodvisno in ima dostop do njega vsak, ne glede na to, ali se je udeležil formalnega učnega procesa ali ne.

V slovenskem kontekstu se t. i. javno veljavne listine podeljujejo na podlagi zunanjega preverjanja znanja po javno veljavnih izobraževalnih programih. Tak sistem je uveljavljen za tuje jezike (osrednja ustanova, ki »pokriva« to področje, je Državni izpitni center – RIC, <<http://www.ric.si>>, vsi javno veljavni programi pa so dostopni v Programoteki na spletni strani <<http://www.acs.si>>) pa tudi za slovenščino kot tuji jezik, ki je v pristojnosti Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik (CSD/TJ). Gre torej za državni sistem certificiranja,¹ kar postavlja njegove razvijalce in izvajalce tudi pred pomembne jezikovnonačrtovalske naloge.

Jezikovna politika v novi državi

Posledice globalizacije so se začele izraziteje kazati tudi v Sloveniji; migracijski procesi so z oblikovanjem nove države v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja postali očitnejši: marsikdo si je Slovenijo izbral za življenje in delo (že pred tem časom zlasti ekonomski priseljenci iz nekdanjih jugoslovanskih republik), drugi pa so se želeli le seznaniti z njeno kulturo, družbo, jezikom.

¹ Tu velja vsaj omeniti maturitetne izpite, ki prav tako pomenijo zunanje preverjanje znanja in od začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja (spet) sodijo v kontekst državnega certificiranja (prav tako v pristojnosti Državnega izpitnega centra). V članku se z maturo podrobneje ne bomo ukvarjali, saj smo želeli poudariti problematiko preverjanja znanja odraslih.

Začetek devetdesetih let je bil tudi čas intenzivnejšega dela na področju jezikovne politike: Slovenija je dobila svojo ustavo, ki v svojem 11. členu določa, da je uradni jezik RS slovenščina (na območjih občin, kjer živita madžarska in italijanska narodna skupnost, seveda tudi madžarščina in italijanščina), prav tako so bili oblikovani številni področni zakoni, ki so vključevali znanje slovenščine kot pogoj za opravljanje določenega poklica ali funkcije – do junija 1991 je bilo takih zakonov kar 26 (Ferbežar in Stabej 2001). Takšne okoliščine so odprle nove možnosti tudi na področju slovenščine kot drugega/tujega jezika – na eni strani kar zadeva ponudbo tečajev slovenščine za različne potrebe in preverjanje znanja slovenščine kot drugega/tujega jezika, na drugi pa strokovni razvoj tega področja.

Certificiranje slovenščine kot drugega/tujega jezika² – pogled v preteklost

Gotovo o različnih oblikah certificiranja slovenščine kot neprvega jezika lahko govorimo v času pred ustanovitvijo nove države.³ Omeniti velja vsaj program ZAMTES-a, ki so ga v obliki tečajev za tuje študente, zlasti iz t. i. neuvrčenih držav, izvajali na CPI Cene Štupar med leti 1980 in 1989, takrat ljudski univerzi. Udeleženci teh tečajev so po koncu izobraževalnega programa *Slovenščina za tuje študente* opravljali tudi izpit in na njegovi podlagi dobili ustrezno potrdilo o aktivnem oz. pasivnem znanju slovenščine (informacija sodelavcev CPI Cene Štupar). V tem primeru sicer ni šlo za javno veljavni program, a potrdilo je uspešnim udeležencem tečaja in izpita omogočilo vpis na ljubljansko univerzo.

Tudi sicer se po učnem procesu, npr. tečaju, običajno izdajajo potrdila o udeležbi, lahko tudi o doseženem znanju (po t. i. testih uspešnosti na koncu tečaja), vendar pa taka potrdila nimajo javne veljavnosti in jih njihovi imetniki v obstoječem sistemu certificiranja le težko uveljavljajo tudi za uradne potrebe.

Sodeč po arhivih CSD/TJ,⁴ segajo prve omembe izpitov iz znanja slovenščine kot tujega jezika v leto 1990, in sicer sodijo v okvir projekta *Vzgoja in izobraževanje v večjezikovnih okoljih*, ki je imel za enega od ciljev izdelavo testa za ugotavljanje sporazumevalne in jezikovne sposobnosti učencev dopolnilnega pouka v Evropi. Glede na informacije v arhivih CSD/TJ je bila za leto 1991 v načrtu izdelava standardov znanja slovenščine in z njimi usklajenih preizkusov znanja; ti so bili v letu 1992 tudi oblikovani in Strokovni svet RS za vzgojo in izobraževanje jih je decembra istega leta potrdil. Tako se je začela uresničevati tudi zamisel o ustanovitvi t. i. izpitnega centra, ki bi bil v okviru CSD/TJ pristojen za zunanje preverjanje znanja

² V članku ni upoštevan maturitetni izpit iz slovenščine kot jezika okolja na narodno mešanih območjih, ki prav tako sodi v sredino devetdesetih let prejšnjega stoletja. Prim. tudi op. 1.

³ Zanimivo bi bilo poseči tudi v nekoliko »daljnjejšo« preteklost, v čas uveljavljanja zahtev programa Zedinjena Slovenija, ko so neke oblike certificiranja po vsej verjetnosti obstajale za uradne osebe (uradnike, vojaške častnike), na kar je mogoče sklepati po tečajih, ki so bili organizirani prav za tako publiko (konzultacije pri izr. prof. dr. M. Stabeju 26. maja 2004).

⁴ Večina informacij o nastanku CSD/TJ in njegovih programov je iz arhivov CSD/TJ. Poudariti pa je treba, da so starejši arhivi – približno do leta 1994 – neurejeni: dokumenti pogosto niso datirani in se pojavljajo na različnih mestih v arhivih, arhivski zapiski obstajajo le v rokopisih ipd.

slovenščine kot drugega/tujega jezika (prim. arhive CSD/TJ). Štiristopenjski standardi znanja slovenščine kot tujega jezika, ki so jih pripravili sodelavci CSD/TJ pod vodstvom mag. Martine Križaj, so bili dokument, ki je pomenil osnovo za vzpostavitev certifikatnega sistema za slovenščino kot drugi/tuji jezik. Vzporedno z njimi je obstajal tudi javno veljavni (verificirani) program *Slovenščina za hrvaško/srbsko govoreče*, ki je v okviru Zveze ljudskih univerz Slovenije in Andragoškega centra Slovenije nastal leta 1988, dopolnjen pa je bil 1992 (Strokovni svet RS za vzgojo in izobraževanje ga je sprejel 15. oktobra 1992). Izobraževanje po tem programu je usposabljalno za tekoče sporazumevanje za osebne potrebe, medtem ko so Standardi znanja kot najvišjo stopnjo predvidevali izpopolnjevalno stopnjo slovenščine, ki je bila imenovana tudi aktivno znanje slovenščine. V Standardih je stopenjsko opisano le poznavanje slovničnih struktur, kaj natančno je pomenilo aktivno znanje v smislu sporazumevalne zmožnosti, pa je treba sklepati iz naslednjega opisa:

Na vseh štirih stopnjah /.../ razvijamo sporazumevalno zmožnost, t. i. tvorjenje/enkodiranje in razumevanje/dekodiranje besedil, različnih glede na prenosnik, sporočilni namen, vsebino, izbrana jezikovna sredstva ter okoliščine. /.../ na drugih dveh stopnjah pa je podatek na tvorjenju tematsko in jezikovno zahtevnejših zapisanih in sprejemanju govornih besedil. (Standardi znanja slovenščine kot drugi jezik, arhiv CSD/TJ).

Poudariti je treba, da so tako program *Slovenščina za hrvaško/srbsko govoreče* kot Standardi znanja s pripadajočimi izpiti izhajali iz tradicionalnih predstav o jezikovnem znanju, v katerih je bilo predvsem poudarjeno znanje o jeziku (slovnica), ne pa jezikovna raba. Iz arhivov razmerje med programom in Standardi ni jasno, domnevamo pa, da je šlo v primeru Standardov znanja za dodatek verificiranemu programu *Slovenščina za hrvaško/srbsko govoreče*, ki je postal za delovanje programov Poletne in Celoletne šole preozek, saj je izključeval govorce drugih jezikov in ni bil zasnovan stopenjsko. Takrat so se v okviru tedanjega izpitnega centra, ki je deloval kot podprogram Celoletne šole (izpitni center takrat uradno še ni bil ustanovljen) tudi začeli izvajati prvi izpiti iz znanja slovenščine. Podatki iz arhivov CSD/TJ kažejo, da je izpitni center pripravljaval teste iz znanja slovenščine in jih pošiljal na različne ustanove po Sloveniji, ki so bile hkrati tudi izvajalke tečajev po verificiranem programu *Slovenščina za hrvaško/srbsko govoreče*. Te ustanove so udeležencem izdajale posebna potrdila o udeležbi in usposobljenosti za »tekoče sporazumevanje v slovenščini« (to je bilo tudi končni cilj programa *Slovenščina za hrvaško/srbsko govoreče*), spričevalo o aktivnem znanju slovenščine pa je bilo izdano v CSD/TJ (Letno poročilo Celoletne šole 1993, arhiv CSD/TJ). Izpiti so se izvajali na treh ravneh in so omogočali pridobitev spričevala iz aktivnega znanja slovenščine, t. i. licence A, spričevala iz pasivnega znanja, licence B, in spričevala iz t. i. informativnega znanja slovenščine oz. licence C. Kako je prišlo do take delitve in kaj natančno je pomenilo npr. informativno znanje, ni bilo nikoli pojasnjeno, saj so vsi trije testi temeljili predvsem na preverjanju slovničnega znanja, izpiti iz aktivnega znanja pa tudi na preverjanju t. i. »domoznanske tematike« (arhiv CSD/TJ); v praksi so se večinoma izvajali le izpiti iz aktivnega znanja.

Kandidati, ki so se udeleževali izpita, so kot motiv za opravljanje izpita (vsaj kolikor so ti podatki dostopni), navajali delo; tako so v letih 1992/93 med kandidati za izpite močno prevladovali carinski uslužbenci, ki so se na ljudskih univerzah udele-

ževali tudi ustreznih izobraževanj po programu *Slovenščina za hrvaško/srbsko govoreče*, nekaj pa je bilo tudi zdravnikov in pripadnikov takratne Teritorialne obrambe (oficirji, vojaki). Zakaj prav delavci carinskega področja? Zakon o carinski službi, sprejet 5. junija 1991, je bil eden prvih, ki je (v svojem 40. členu) »določal, da se mora carinski delavec, ki ne obvlada slovenskega jezika, v šestih mesecih od uveljavitve zakona 'naučiti slovenskega jezika tako, da bo vodil carinski postopek v slovenskem jeziku'« (Ferbežar in Stabej 2001).

Za druge zakone v CSD/TJ nimamo podatka o tem, kako so se izvajala tovrstna jezikovna določila. Izjema je Zakon o državljanstvu RS, ki je stopil v veljavo 25. junija 1991.

Znanje jezika in državljanstvo

Na Oddelku za migracije in naturalizacijo Ministrstva RS za notranje zadeve (MNZ) so v zvezi z našim vprašanjem o znanju slovenščine za potrebe pridobitve slovenskega državljanstva posredovali naslednje besedilo⁵ (opombi 6 in 7 sta del tega besedila):

Eden izmed pogojev za pridobitev državljanstva Republike Slovenije, ki je bil opredeljen v 5. točki prvega odstavka 10. člena Zakona o državljanstvu Republike Slovenije, je bil tudi pogoj pogovornega znanja slovenskega jezika v takšni meri, da se tujec, ki uveljavlja pravico do slovenskega državljanstva, lahko sporazumeva z okoljem.⁶ Način preverjanja tega pogoja je bil opredeljen v tretjem odstavku 10. člena citiranega zakona – obvezni preizkus znanja slovenskega jezika je morala oseba opraviti pred strokovno komisijo, ki jo je imenovala Vlada Republike Slovenije, komisija je tudi določila kriterije za pisni in ustni preizkus znanja slovenskega jezika. Zaradi nemotenega poteka postopkov naturalizacije je Vlada Republike Slovenije imenovala dve komisiji (dne 8. avgusta 1991 in 24. julija 1992) v sestavi: predsednik komisije in dva člana komisije z namestniki. Komisiji sta bili sestavljeni iz predstavnikov, ki jih je predlagalo Ministrstvo za šolstvo in šport (profesorjev slovenskega jezika) in predstavnikov strokovne službe Ministrstva za notranje zadeve. Preverjanje znanja je potekalo na podlagi razgovora s prosilcem; komisija je ocenila, ali prosilec **obvlada slovenski jezik v taki meri, da se lahko sporazumeva z okoljem, v katerem živi in dela** (poud. avtorici). O razgovoru je bil sestavljen zapisnik. Upoštevač sklep Vlade Republike Slovenije, sprejet na 19. seji dne 15. aprila 1993, osebam, ki so v Sloveniji zaključile šolanje, ni bilo potrebno opravljati preizkusa znanja slovenskega jezika, pač pa so kot dokaz o izpolnjevanju tega pogoja predložile spričevalo o zaključenem šolanju.

⁵ Ob tej priložnosti se zahvaljujemo gospe Suzani Grzetič z Oddelka za migracije in naturalizacijo na Ministrstvu RS za notranje zadeve, ki nam je prijazno posredovala vse dostopne podatke v zvezi s preverjanjem znanja slovenščine za potrebe pridobitve slovenskega državljanstva.

⁶ Pogovorno znanje slovenskega jezika so morali od 25. junija 1991 do 25. marca 1994 izpolnjevati tisti tujci, ki so prosili za sprejem v državljanstvo Republike Slovenije v postopku redne naturalizacije (10. in 12. člen Zakona o državljanstvu Republike Slovenije); tujcem, ki so prosili za sprejem v državljanstvo Republike Slovenije v postopku izredne naturalizacije, ni bilo potrebno dokazati, da izpolnjujejo ta pogoj (13. člen); prav tako zakonodajalec ni zahteval izpolnjevanja tega pogoja v postopkih sprejema tistih tujcev, državljanov nekdanjih držav bivše SFRJ, ki so vložili vloge za sprejem v slovensko državljanstvo na podlagi 40. člena Zakona o državljanstvu Republike Slovenije. – Opomba avtoric: po postopku izredne naturalizacije se državljanstvo R Slovenije podeljuje osebam, za katere ima država poseben interes, npr. športniki, znanstveniki, kulturni, gospodarski delavci idr.

Dne 25. marca 1994 je stopil v veljavo Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o državljanstvu Republike Slovenije, ki je spremenil 5. točko prvega odstavka in tretji odstavek 10. člena Zakona o državljanstvu Republike Slovenije. S spremenjeno določbo, ki povečuje zahtevano stopnjo znanja slovenskega jezika⁷ – tujec, ki prosi za pridobitev slovenskega državljanstva, **mora dokazati, da aktivno obvlada slovenski jezik v pisni in ustni obliki, kar dokaže z obveznim preizkusom** (poud. avtorici) – je bilo določeno, da Vlada Republike Slovenije imenuje strokovno komisijo, pred katero oseba opravi obvezni preizkus znanja slovenskega jezika. Vlada Republike Slovenije je s sklepom o določitvi strokovne komisije za opravljanje preizkusa znanja slovenskega jezika (UL RS št. 47/94) imenovala Center za slovenščino kot drugi jezik na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

Leto 1994 za certificiranje slovenščine kot drugega/tujega jezika torej pomeni prelomnico. CSD/TJ je postal uradna institucija za zunanje preverjanje znanja slovenščine kot drugega/tujega jezika in dobil pooblastilo za izdajanje ustreznih certifikatov o tem znanju. Podatki o tem, kako je prišlo do premika v to smer, v arhivih niso dostopni – kaže pa, da je morda kakšna pobuda prišla tudi z Oddelka za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, v okviru katerega je deloval CSD/TJ; na voljo sta le dve informaciji. Prva v Programu dela CSD/TJ za leto 1993, v katerem je takratni strokovni delavec CSD/TJ Mihael Bregant, ki je najbolj zaslužen za vzpostavitev certifikatnega sistema za slovenščino kot drugi/tuji jezik, zapisal, da si bo »Center za slovenščino prizadeval, da postane certifikatno telo za izdelavo testov za preverjanje znanja slovenščine kot drugega jezika ter da Center postane edina institucija za izdajanje certifikatov o znanju slovenščine kot drugega jezika« (arhiv CSD/TJ). Druga pa je omemba v zapisniku neke oddelčne seje, da je bila z Oddelka Vladi RS poslana utemeljitev, zakaj naj bi CSD/TJ postal komisija, pooblaščenca za preverjanje znanja slovenščine. V tej zvezi velja omeniti še tole zanimivost: nekaj mesecev preden je izšel zgoraj omenjeni vladni sklep, so se na Oddelku za slovanske jezike in književnosti pojavili poskusi ukinitve t. i. profitnih programov CSD/TJ; programi Poletne in Celoletne šole ter – takrat uradno še neobstoječega – izpitnega centra so bili označeni kot neakademski in s tem neprimerni, da bi nastopali pod imenom Oddelka in FF UL (pismo Mirana Hladnika takratnemu predstojniku Oddelka z dne 28. januarja 1994, arhiv CSD/TJ). Vladni sklep pa je zadeve očitno postavil v novo luč: 14. septembra 1994 so bili s prvo sejo sedemčlanskega Sveta Izpitnega centra – njegova prva predsednica je bila red. prof. dr. Breda Pogorelec, tudi sicer gonilna sila takratnega CSD/TJ – dokončno postavljeni temelji Izpitnega centra (IC), ki je prevzel izvajanje vladnega sklepa o preverjanju znanja, določanju standardov in podeljevanju certifikatov o znanju slovenščine kot drugega/tujega jezika. Nekaj tednov za tem (5. oktobra 1994) je bila kot strokovno telo, ki je usmerjalo delo IC in preverjalo strokovno ustreznost izpitnih gradiv, ustanovljena tričlanska delovna skupina IC; v njej so sodelovali dr. Marja Bešter, mag. Marko Stabej in Vojko Gorjanc.

Kar zadeva določilo o znanju slovenščine, je bil najbolj »dorečen« prav Zakon RS o državljanstvu (prim. zgoraj), to pa je pomenilo, da je postala pridobitev sloven-

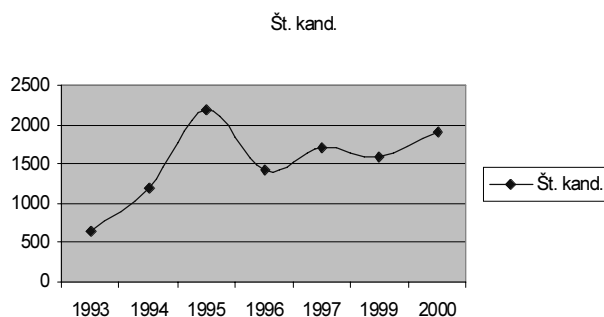
⁷ Od 25. marca 1994 do 29. novembra 2002 so morali aktivno znanje slovenskega jezika izpolnjevati tisti tujci, ki so prosili za sprejem v državljanstvo Republike Slovenije v postopku redne naturalizacije (10. in 12. člen Zakona o državljanstvu Republike Slovenije); tujcem, ki so prosili za sprejem v državljanstvo Republike Slovenije v postopku izredne naturalizacije ni bilo potrebno dokazati, da izpolnjujejo ta pogoj (13. člen), Vlada pa je imela pooblastilo, da je za posameznika zahtevala tudi izpolnjevanje tega pogoja.

skega državljanstva prevladujoči motiv kandidatov za opravljanje izpita.⁸ Prav ti kandidati so nato nekako »usmerjali«⁸ nadaljnji razvoj dela IC.

Pregled zakonov s področja državljanstva kaže, da njegove spremembe in dopolnitve iz leta 1994 povečujejo stopnjo znanja za potrebe pridobitve slovenskega državljanstva – od sporazumevanja z okoljem do aktivnega (pisnega in govornega) obvladovanja slovenščine. Zahteva po jezikovnem znanju je v tem primeru torej dejansko pomenila restriktivni družbeni mehanizem; pri tem velja poudariti, da so pobude po višanju ravni znanja med drugim očitno prišle tudi s samega IC, saj arhivi kažejo, da je MNZ tako visoko zahtevo problematiziral, če ji ne že kar nasprotoval (pismo MNZ Vladi RS z datumom maj 1994 o omenjenem zakonskem določilu, arhiv IC):

Izpit iz licence A, aktivnega znanja, lahko glede na Standarde znanja opravljajo kandidati, ki dosegajo četrto, torej izpopolnjevalno stopnjo slovenščine kot drugega jezika. /.../ Kandidati, ki prosijo za sprejem v državljanstvo RS, so izredno heterogeni, od priučenih delavcev do doktorjev znanosti; večino prosilcev pa vendarle predstavljajo preprosti ljudje, ki ne potrebujejo poglobljenega znanja in poznavanja slovenščine, marveč zmožnost čim bolj nemotnega sporazumevanja v okolju osebnega in delovnega življenja. Tudi sicer bo življenje samo aktivne prebivalce Slovenije prisililo, da bodo sprejeli slovenščino kot svoj drugi jezik, vsaj do tiste stopnje, ki jo bodo potrebovali v svojem osebnem in delovnem okolju. /.../ aktivnega znanja drugega jezika ni mogoče pridobiti v kratkem času – ne nazadnje (bo pomenilo opravljanje izpita, op. avtorici) tudi precejšnje finančno breme. Taka, dokaj rigorozna zahteva, ki je po našem poznavanju predpisov ne pozna praksa drugih držav, pa ne bo rešila problemov tisočev ljudi, ki so pridobili državljanstvo brez obvladovanja slovenskega jezika.

Vlada je sicer predlog MNZ o olajšavah glede jezikovnih zahtev za določene skupine državljanov (tistim s končano osnovno ali srednjo šolo v Sloveniji, starejšim od 60 let idr. tako ni bilo treba dokazovati znanja slovenščine) podprla, ostalo pa je določilo o aktivnem znanju, ki je sprožilo pravi plaz kandidatov za izpite. Izpiti so se izvajali na IC in na približno 20 ustanovah po vsej Sloveniji. Številčni podatki od leta 1993 do 2000 kažejo takole sliko:

Slika 1: Število kandidatov za izpite iz aktivnega znanja slovenščine od 1993 do 2000.

⁸ Prvi kandidat, ki je izpit opravljal za potrebe pridobitve slovenskega državljanstva, se je izpita iz aktivnega znanja slovenščine udeležil marca 1994; število kandidatov s takim motivom je v tem letu le počasi naraščalo – še vedno so prevladovali tisti, ki so izpit potrebovali za poklicne potrebe. Z letom 1995 pa državljanstvo postane prevladujoč motiv opravljanja izpita (prim. sliko 1).

Iz slike 1 je razviden skokovit porast števila kandidatov za izpite v letu 1995, nato pa se je njihovo število za nekaj let umirilo in ostajalo pri številki okoli 1600 kandidatov letno. Velika večina kandidatov (vsaj 90 %) je bila priseljencev iz nekdanjih jugoslovanskih republik.⁹

Naslednja leta so bila za razvoj testiranja slovenščine kot drugega/tujega jezika zelo pomembna: izkušnje in razvoj stroke so pokazali, da tako izpiti kot standardi znanja, na katerih so ti temeljili, ne ustrezajo več potrebam, novim spoznanjem in razvoju stroke na tem področju – na eni strani so bili standardi zasnovani preozko in premalo prožno, na drugi pa so bili premalo dorečeni, zato so puščali preširoke možnosti pri oblikovanju nadaljnjih programov in postavljanju meril za preverjanje znanja slovenščine kot drugega/tujega jezika. Obstoječa izpitna gradiva so se pokazala kot strokovno neustrezna, zato je bil spomladi 1995 organiziran prvi seminar z delavnico na temo priprave gradiv za jezikovne teste; vodili so ga mag. Marko Stabej in Vojko Gorjanc z Oddelka za slovanske jezike in književnosti in mag. Matija Svetina z Oddelka za psihologijo. V letu 1995/96 se je CSD/TJ prijavil na razpis Ministrstva RS za šolstvo in šport za sofinanciranje razvojnih nalog z naloga *Strokovna nadgradnja testiranja aktivnega znanja slovenskega jezika* (vodja projekta Ina Ferbežar) in *Prenova standardov znanja slovenščine kot drugega/tujega jezika* (vodja projekta mag. Marko Stabej). Nalogi sta ponudili nova izhodišča za poučevanje in preverjanje znanja slovenščine in bili v obliki tristopenjskega javno veljavnega izobraževalnega programa za odrasle *Slovenščina za tujce* (Ferbežar in Pirih Svetina 2002; <<http://www.acs.si>>), v katerega sta prerasli, potrjeni na Strokovnem svetu RS za izobraževanje odraslih junija 2000. Sklep ministra za šolstvo in šport o sprejemu programa je bil objavljen decembra 2000 (UL RS št. 113/2000).¹⁰

Izpiti iz znanja slovenščine od leta 2001 do danes

Izobraževalni program *Slovenščina za tujce* vsekakor pomeni prelomnico na področju preverjanja znanja slovenščine kot neprvega jezika; najprej zato, ker prekinja s tradicijo preverjanja jezikovnosistemskega znanja (slovnični testi) in po evropskih zgledih postavlja temelje za komunikacijski, avtentični način jezikovnega testiranja,

⁹ Natančni podatki o izvoru kandidatov, njihovih motivih idr. so na voljo šele od leta 2001, ki se je v IC vzpostavila ustrezna podatkovna baza. Podatki za starejše obdobje so razvidni le iz prijavnic za izpite, ki pa so pogosto nepopolne ali izpolnjene samo z imenom (to npr. velja za prijavnice udeležencev tečajev v okviru CSD/TJ).

¹⁰ Morda velja omeniti še »vmesno postajo« na poti k novemu sistemu certificiranja, ki pa sicer z njim ni imela neposredne zveze. V letu 1997/98 se je dotedanji strokovni sodelavec Miahel Bregant, ki je bil tudi glavni avtor izpitnega gradiva, upokojil; ustanovljena je bila t. i. glavna izpitna komisija, ki so jo po »demokratskem načelu« sestavljali pooblaščen izpraševalci tistih ustanov, ki so na leto opravljale največ izpitov, vodil pa jo je pooblaščen izpraševalec IC Rajko Korošec ob strokovni pomoči Ine Ferbežar. Glavna izpitna komisija je pripravljala izpitna gradiva, vendar pa se je tak način dela kmalu izkazal za strokovno neustreznega, saj priprava izpitnega gradiva zahteva specializirana strokovna znanja in torej ustrezno strokovno izpopolnjevanje. Po približno enem letu je bila ta komisija ukinjena, izpitna gradiva po so od tedaj pisali izkušeni učitelji za slovenščino kot drugi/tuji jezik, ki se zadnje čase za to tudi posebej izobražujejo.

pa tudi zato, ker ima za izhodišče tujega govorca. Stopnje, ki jih določa program *Slovenščina za tujce*, upoštevajo raven samostojnosti tujega govorca pri sporazumevanju v slovenščini (stari testi so najvišjo stopnjo znanja slovenščine enačili z znanjem rojenega govorca) in ukinjajo pojme aktivno : pasivno znanje – tudi receptivni dejavnosti, poslušanje in branje (dejavnost = aktivnost), ne moreta biti pasivni. Tri v programu opisane ravni – osnovna, srednja in visoka raven – predvidevajo izvajanje treh različnih izpitov, kar omogoča kandidatom za izpite večjo izbiro glede na njihovo znanje, želje in potrebe (več o programu gl. Ferbežar 2001, Pirih Svetina in Ferbežar 2001, Ferbežar 2002).¹¹

Program je sicer v prvi vrsti usklajen z domačimi tovrstnimi programi, deloma pa upošteva tudi evropske standarde na tem področju. Tako je na šeststopenjski lestvici, ki jo je oblikoval Svet Evrope in ki je bila temelj za nastanek »vseevropskega referenčnega okvira za jezike« (*Common European Framework of Reference for Languages* – CEFR), raven B1 primerljiva z našo osnovno ravno, B2 s srednjo ravno, C1 pa z visoko. S tem v zvezi je treba poudariti, da smo morali sestavljavci programa *Slovenščina za tujce* prvotno petstopenjske standarde (ki so bili rezultat zgoraj omenjenih razvojnih nalog) združiti v tristopenjski program, da je bil primerljiv z drugimi slovenskimi javno veljavnimi programi za odrasle (programi za tuje jezike). Triletno izkušnje s programom in evropski trendi pa kažejo, da bi ga bilo treba (ponovno) razširiti – z opisom ne le nižjih ravni znanja, temveč zlasti t. i. ravni C2, ki je v CEFR najvišja opisana raven in se zahteva npr. za učitelje.

Slovenščina za tujce in uradne zahteve

Program sam seveda ne določa meril o tem, katera raven je ustrezna za določene (npr. uradne) namene, niti tega ne more storiti IC kot njegov izvajalec. Lahko pa ima IC v tem kontekstu vlogo svetovalca oziroma pobudnika; prav v zvezi s tem se je spet okrepila jezikovnonačrtovalska vloga IC oz. CSD/TJ. O novem programu so bile obveščene številne institucije, za katere smo v CSD/TJ menili, da jih preverjanje znanja slovenščine kot drugega/tujega jezika tako ali drugače zadeva.

Na pobudo IC se je takoj odzval MNZ, saj je novi način preverjanja znanja slovenščine pomenil nujno spremembo zakona o državljanstvu. Predlog IC, naj za potrebe pridobitve državljanstva velja (zadostuje) osnovna raven znanja slovenščine, je MNZ sprejel in ga *de facto* začel uveljavljati, sprožil pa je tudi postopek spreminjanja zakonodaje. Z novim Zakonom o spremembah in dopolnitvah Zakona o državljanstvu (UL RS št. 96/2002) se je to področje dokončno uredilo, saj so bile zapolnjene nekatere vrzeli, med drugim tudi glede prosilcev za državljanstvo z nepopolno izobrazbo. IC je za ta namen oblikoval poseben izpit iz govornega sporazumevanja, ki je sicer del programa, vendarle pa poskuša upoštevati govorce s posebnimi potrebami (v tem primeru nepismene osebe).

¹¹ Izpiti iz aktivnega znanja slovenščine so bili namenjeni vsem kandidatom, ne glede na njihove potrebe (opravljali so jih tako prosilci za slovensko državljanstvo kot iskanci zaposlitve, npr. za poklice, za katere se zahteva visoka izobrazba).

Kar zadeva zahteve po jezikovnem znanju za opravljanje poklica, se je zadovoljivo uredilo le zdravniško področje. Glede na zahtevnost zdravniškega poklica in obseg zdravnikove poklicne komunikacije s pacienti in drugo javnostjo smo v CSD/TJ predvideli visoko raven znanja za zdravnike in Zdravniška zbornica Slovenije je takšno utemeljitev sprejela.

Pri določanju stopnje znanja slovenščine za tuje študente, ki se želijo vpisati na kate-rega od študijskih programov Univerze v Ljubljani, pa se je izteklo drugače: Senat UL je bil seznanjen z novim stopenjskim programom in izpiti ter z utemeljivijo predloga CSD/TJ, naj kot pogoj za vpis na UL velja visoka raven znanja slovenščine, ki omogoča sporazumevanje na t. i. akademski ravni. Senat UL je predlog zavrnil in kot pogoj za vpis na UL postavil srednjo raven znanja, v letu 2003/04 pa ta pogoj olajšal, tako da lahko tuji študenti (razen na posameznih smereh), izpit opravljajo kot pogoj za vpis v drugi letnik (kar je bil – ob višanju ravni znanja – tudi predlog CSD/TJ).¹²

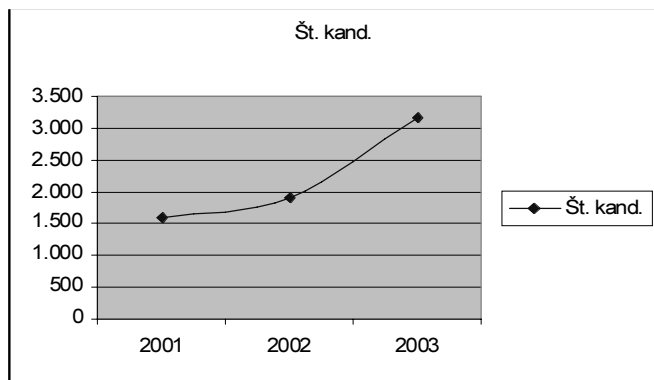
To so le trije primeri uporabe novega certifikatnega sistema za uradne potrebe, za širše formalnopravno urejanje tega področja pa bo treba storiti še zelo veliko – tako z dialogom z zainteresiranimi institucijami kot tudi s poenotenjem in uskladitvijo tistih zakonskih določil, ki govorijo o stopnjah znanja slovenščine. Njihova analiza je namreč pokazala terminološko, s tem v zvezi pa tudi vsebinsko neusklajenost (Stabej 2000), kar navaja k sklepu, da »na tem področju ni bilo enotne jezikovne politike, ampak je šlo bolj za posamezna posredna tolmačenja 11. člena Ustave R Slovenije« (Ferbežar in Stabej 2001). Stabej (2000) tako na primer navaja naslednje formulacije v posameznih zakonih: »obvladati slovenski jezik«, »aktivno govoriti slovenski jezik«, »obvladati slovenski knjižni jezik« in ugotavlja, da iz formulacij ni razvidno, kaj pomeni posamezno poimenovanje, niti ni jasno definiran način ugotavljanja oz. preverjanja zahtevanega znanja.

V prihodnje nas torej čaka intenzivnejše delo tudi na tem področju, predvsem pa bo treba sedanji certifikatni sistem uskladiti z evropskimi standardi. Pri oblikovanju programa *Slovenščina za tujce* so ti standardi seveda bili upoštevani (prim. zgoraj). Vendar pa bo treba prej ali slej narediti bolj poglobljeno primerjavo in analizo, da bo naš certifikatni sistem postali primerljiv in s tem sprejemljiv (in sprejet) tudi v širšem, mednarodnem kontekstu.

Izpiti v številkah

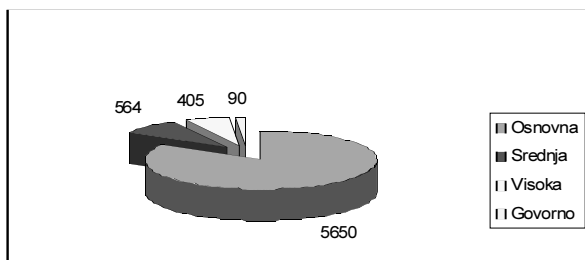
Gotovo je zanimivo pogledati nekatere podatke o izpiti iz znanja slovenščine po sprejemu programa *Slovenščina za tujce*:

¹² Univerza v Mariboru se je že v prvem letu izvajanja programa *Slovenščina za tujce* odločila za enako določilo o znanju slovenščine kot pogoj za vpis na univerzo kot Univerza v Ljubljani. Zahteve se nekoliko spreminjajo le po posameznih fakultetah, kot to velja tudi za Univerzo v Ljubljani. Tudi na Univerzi na Primorskem trenutno potekajo diskusije, katero raven znanja slovenščine določiti kot pogoj za vpis tujih študentov oz. ali sploh vpeljati takšno določilo.

Slika 2: Število vseh kandidatov za izpite iz znanja slovenščine od 2001 do 2003.

Iz slike 2 je razvidno skokovito povečanje udeležbe na izpitih v letu 2003. To je posledica najnovejših dopolnitev in sprememb zakona o državljanstvu, ki so decembra 2003 sprostile nekatere zahteve in olajšale pogoje za pridobitev državljanstva. Skokovito povečanje gre namreč na račun osnovne ravni. V zadnjih treh letih se kandidati po ravneh razporejajo takole:

Slika 3: Kandidati po ravneh od 2001 do 2003.

Iz slike 3 je razvidno prevladujoče število kandidatov na osnovni ravni, ki iz leta v leto narašča. Tako se je njihovo število v letu 2003 skoraj dvakrat povečalo v primerjavi z letom 2002. Narašča tudi število kandidatov na visoki ravni (v letu 2003 za nekaj manj kot četrtno v primerjavi z letom poprej), izrazito pa je v letu 2003 upadlo njihovo število na srednji ravni (za dve tretjini v primerjavi z letom 2002). Ker je srednja raven pogoj za vpis na UL in UM, je upad pričakovan glede na omejena nova določila za vpis na UL in UM. Ker je po novem dokazilo o znanju slovenščine pogoj za vpis v drugi letnik študija na UL in UM (prim. zgoraj), več kandidatov na srednji ravni pričakujemo v letošnjih poletnih mesecih, pred vpisom v naslednje študijsko leto.

Še na kratko o motivih za opravljanje izpita. Motivi se nekako »razporejajo« po ravneh: na osnovni ravni močno prevladujejo prosilci za slovensko državljanstvo, na

srednji bodoči študenti, na visoki pa iskalci zaposlitve, in sicer je med njimi dobra polovica zdravnikov. Kot je znano, razmere v našem zdravstvu odpirajo možnosti zaposlitve tujim zdravstvenim delavcem (zlasti v obmejnih oz. od Ljubljane bolj oddaljenih regijah).

Več kot 90 % vseh kandidatov prihaja iz nekdanjih jugoslovanskih republik, nekoliko »pestrejši« izvor se kaže le na srednji ravni (polovica kandidatov v letu 2003 na tej ravni prihaja iz 19 različnih držav). Izvor kandidatov je tesno povezan tudi z njihovim prvim jezikom: tako večina kandidatov na vseh treh ravneh kot svoj prvi jezik navaja enega od južnoslovanskih jezikov. Slovenščino večinoma usvajajo nesistematično, iz okolja (to vsaj velja za osnovno raven; veliko zanimanje za sistematično učenje slovenščine pa ugotavljamo pri kandidatih, ki spričevalo o znanju slovenščine potrebujejo na srednji in visoki ravni). Za to obstajajo različni razlogi – eden je zanesljivo sorodnost jezikov, ki omogoča takojšnje sporazumevanje (po drugi strani pa so napake kot posledice negativnega prenosa iz prvega jezika težje odpravljive in se hitreje fosilizirajo, Požgaj Hadži in Ferbežar 2001). Drugi razlog pa je najbrž globlji in ga je mogoče pojasniti z zgodovinskimi in sociolingvističnimi okoliščinami bivanja v skupni državi, kjer jezika oz. jezikov sodržavljanov ni bilo treba znati. Ne smemo pa zanemariti tudi dveh dejstev: med ekonomsko migracijo v Slovenijo gre pogosto za osebe, ki se potrebe po sistematičnem učenju slovenščine ne zavedajo¹³ ali pa – kljub želji po učenju – tega ne omogoča njihov finančni položaj. Tako nesistematično usvajanje slovenščine ima za posledico oblikovanje različnih kodov, ki so zaznamovani z močnimi jezikovnimi prenosi iz prvih jezikov (Stabej 2001).

Kar zadeva uspeh na izpitih, je primerjava s starim načinom pokazala, da je uspeh na novih izpiti sicer mnogo boljši (75 % kandidatov izpit opravi, izpit po starem načinu pa je, kot je pokazala primerjava po prvih mesecih izvajanja novega programa, opravilo 60 % kandidatov; prim. Ferbežar 2001), pa vendar še vedno približno četrtnina vseh kandidatov na izpitu ni uspešna. Prav toliko, četrtnina, pa jih doseže zelo dober uspeh. Slabe rezultate pripisujemo nesistematičnemu učenju in nevednosti na izpitno situacijo, dobre pa med drugim tudi bližini jezikov, ki omogoča razmeroma visoko stopnjo razumevanja, in nenazadnje komunikacijskemu načinu preverjanja znanja (jezikovnosistemsko znanje se na osnovni ravni ne preverja). Pričakujemo, da bodo natančnejše analize pokazale tudi druge vzroke za tako stanje (npr. težavnost nalog ipd.).

Nekatera odprta vprašanja

Na prvi pogled se torej zdi, da imamo v Sloveniji relativno dobro urejen in neproblematičen sistem certificiranja slovenščine kot drugega/tujega jezika. Vendar se z delom in izkušnjami seveda odpirajo nova vprašanja.

Eno od odprtih vprašanj pri preverjanju jezikovnega znanja je npr. prav sorodnost jezikov in v zvezi s tem oblikovanje »vmesnih kodov«. V takih primerih je namreč

¹³ Za to populacijo je največkrat značilna slaba funkcionalna pismenost tudi v prvem jeziku.

zelo težko postaviti meje razumljivosti in sprejemljivosti jezikovne produkcije, ki bi morala biti temelj za postavitev ocenjevalnih kriterijev (s podobno problematiko se srečujejo tudi drugi podobni jezikovni centri, npr. v flamskem delu Belgije pri testiranju znanja nizozemščine nemških študentov, ki prihajajo z belgijsko-nemške meje, in drugod). V IC tovrstne težave rešujemo z rednimi izobraževalnimi seminarji za izpraševalce in ocenjevalce na izpitih, kjer »treniramo« enotna merila ocenjevanja. V Sloveniji je poleg IC še 22 pooblaščenih ustanov (največ je med njimi ljudskih univerz, ki jih koordinira Zveza ljudskih univerz Slovenije, <<http://www.zveza-lu.si>>), ki izvajajo izpite iz znanja slovenščine, kar pomeni usklajevanje približno 50 izpraševalcev. Zanesljivost ocenjevanja pa poskušamo dosegati tudi z dvojnimi ocenjevanjem produktivnih delov izpita.¹⁴ To področje še čaka na poglobljene sociolingvistične raziskave pa tudi raziskave razumljivosti in sprejemljivosti produkcije tujih govorcev slovenščine.

Drugo odprto vprašanje je postavljanje jezikovnih zahtev za uradne namene; v tem primeru ne gre le za urejanje formalnopravnega statusa slovenščine, temveč predvsem za (strokovno in etično) utemeljeno določanje ravni znanja za določene namene. Znanje jezika kot pogoj za pridobitev državljanstva v zadnjem času uvajajo številne evropske države¹⁵ in strokovna debata je zadnji dve leti usmerjena prav na to področje. Nekateri močnejši evropski jezikovni in testni centri (npr. nizozemski Citogroep, nemški WBTests) v takih jezikovnopoličnih razmerah skušajo uveljaviti svoj vpliv in vztrajajo, da bi za državljanstvo znižali raven jezikovnega znanja do najnižje možne mere (A1 ali A2) z utemeljitvijo, da je pravica do državljanstva ena od temeljnih človekovih pravic.

Desetletne izkušnje Slovenije s preverjanjem jezikovnega znanja za potrebe pridobitve državljanstva nam tako odpirajo pot tudi na mednarodno področje; Univerza v Ljubljani oz. IC kot njen predstavnik je od leta 2000 pridružen član¹⁶ združenja evropskih jezikovnih testatorjev ALTE (*Association of Language Testers in Europe*, <<http://www.alte.org>>), ki je na tem področju ena najvplivnejših organizacij. Trenutno v združenju potekajo vroče razprave o tem, kako v Evropi doseči enotno jezikovno politiko v zvezi z jezikom in državljanstvom, v njegovem okviru pa je bila ustanovljena tudi posebna delovna skupina, ki se ukvarja s tem vprašanjem in v kateri smo tudi predstavniki IC. Tudi v IC smo mnenja, da bi se zahteva po znanju slovenščine lahko ustrezneje reševala na drugih področjih, ne na tako temeljnem, kot je pravica do državljanstva. Vendar se kot izvajalci skušamo prilagajati razmeram: poznavajoč strukturo kandidatov smo ocenjevalne kriterije znižali – v okviru možnega, seveda (po lestvici Sveta Evrope s stopnje B1 na raven med A2 in B1, odvisno od posameznega dela izpita): kandidati lahko izpit na osnovni ravni opravijo, če so neuspešni pri enem od treh pisnih delov izpita, ki je sicer sestavljen iz treh pisnih

¹⁴ Več o sestavi izpitov gl. program Slovenščina za tujce, podatki pa so dosegljivi tudi na spletnem naslovu <<http://www.ff.uni-lj.si/center-slo>>.

¹⁵ Npr. Nemčija in Nizozemska uvajata izpit celo kot pogoj za pridobitev dovoljenja za stalno prebivanje; Norveška in Danska tak sistem poznata že dolga leta, vendar v teh državah opravljanje izpita ni nujni pogoj za pridobitev državljanstva, saj znanje jezika prosilci lahko dokazujejo tudi s potrdili jezikovnih šol o udeležbi na 600 urah jezikovnega pouka, ki jih plača država.

¹⁶ S 1. majem 2004 pa je postal polnopravni član.

in govornega dela. To je seveda lahko problematično, saj izpit na osnovni ravni ni bil oblikovan za potrebe pridobitve slovenskega državljanstva, temveč je MNZ za svoje namene uporabil že obstoječi certifikatni sistem. To pa pomeni, da morda za opravljanje izpita na osnovni ravni za druge namene tako zniževanje meril ni ustrezno.

Politizacija preverjanja jezikovnega znanja je spodbudila predstavnike združenja ALTE, da so začeli oblikovati minimalne standarde, ki naj bi jih pri svojem delu upoštevale prav vse članice združenja in zadevajo tako administracijo kot pripravljane in izvajane izpitov, analizo podatkov po izpiti, pravice kandidatov idr. Gre za nadgradnjo t. i. projekta COP (*Code of Practice*) oz. za oblikovanje skupnih pravil »dobre prakse«. Tem pravilom smo se v IC skušali čim bolj približati v novih *Pravilih o izvajanju in kriterijih za izvajanje izpitov iz znanja slovenščine na osnovni, srednji in visoki ravni* (dostopna na spletni strani <<http://www.ff.uni-lj.si/center-slo>>), ki jih je sprejel Senat FF na svoji seji 14. januarja 2004. *Pravila* natančno opredeljujejo potek izvajanja izpitov, ocenjevalna merila, razmerje med IC in ustanovami, pooblaščenimi za izvajanje izpitov itd., upoštevajo pa tudi uporabnika – kandidata na izpitu, katerega pravice so prvič od uveljavitve certifikatnega sistema natančno opredeljene.

Na tem mestu pa ne moremo mimo enega največjih problemov: to je dostop do jezikovnega znanja. Vprašanje možnosti za sistematično učenje slovenščine kot drugega/tujega jezika se v Sloveniji le počasi rešuje; na eni strani tako obstajajo dokaj rigorozne zahteve države, na drugi pa omejene možnosti za učenje (to je lahko veliko finančno breme).¹⁷ Pa vendarle so na tem področju opazni nekateri pozitivni premiki; zakon o azilu predvideva 300 brezplačnih ur slovenščine za azilante v Republiki Sloveniji. V letu 2002/03 je Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport namenilo precej sredstev tistim osebam, ki so uspešno opravile jezikovni izpit po kateremkoli javno veljavnem izobraževalnem programu – mednje sodijo tudi tujci, ki so opravljali izpit iz znanja slovenščine na eni od treh ravni. Sredstva niso bila porabljena (glavnine oseb, ki jih je razpis zadeval, informacija MŠZŠ sploh ni dosegla), zato jih je MŠZŠ namenilo projektu 30-urne brezplačne priprave na izpit iz znanja slovenščine, ki jo je pripravil in jo izvaja IC, razširjamo pa ga tudi na druge za izvajanje izpitov pooblaščenice ustanove po Sloveniji. Gre za projekt, ki bo zlasti kandidate za izpit na osnovni ravni vsaj v majhni meri skušal pripraviti na izpitno situacijo. Želimo si, da to ne bi bile enkratne »akcije«, temveč stalna praksa, saj je najbrž tudi pravica do znanja ena od temeljnih človekovih pravic, navsezadnje pa naj bi bil tudi interes države priseljencem olajšati integracijo.¹⁸

Doslej je bil govor o slovenščini za tuje govorce slovenščine, vendar pa v kontekstu migracijskih procesov ne moremo mimo domačih govorcev slovenščine: na eni strani govorcev slovenskega rodu, ki živijo v tujini (zamejci, izseljenci, zdomci) in ki bi jih (vsaj zamejce in nekatere izseljence) pri preverjanju znanja slovenščine le težko ume-

¹⁷ V tem okviru moramo sicer omeniti državno štipendiranje slovenskih izseljencev in zdomcev, ki pa vendarle problema ne rešuje v širšem smislu, saj gre za osebe, ki se v Slovenijo večinoma vračajo le za krajši čas (npr. le na tečaje).

¹⁸ Precej evropskih držav, zlasti skandinavske, je glede možnosti dostopa do jezikovnega znanja mnogo bolj odprtih: brezplačni jezikovni tečaji za tuje priseljence obsegajo od 300 do 600 ur, odvisno od države.

stili v obstoječi sistem certificiranja, na drugi pa za tiste domače govorce slovenščine, ki jim evropsko povezovanje ponuja nove možnosti zunaj slovenskega kulturnega prostora in za katere bo gotovo treba razvijati posebne oblike certificiranja.

Kako naprej

Nekaj perspektiv je bilo že nakazanih: doseči uskladitev zakonski določil o znanju jezika, kjer bi IC v dialogu z ustreznimi institucijami lahko imel vlogo svetovalca.

Med prednostne naloge IC gotovo sodi uskladitev z evropskimi standardi in merili. Sem ne sodi le povezovanje v mednarodne zveze (kot je npr. omenjena zveza ALTE), ampak predvsem poglobljena analiza obstoječega stanja in primerjava z evropskimi smernicami ter internacionalizacija našega certifikatnega sistema. Delo na tem področju že poteka: tako je IC vključen v Sokratesov projekt *Lingua 2* (skupaj s Šolo poljskega jezika in kulture na Jagelonski univerzi v Krakovu, ki je koordinator projekta, Univerzo v Atenah in založbo krakovske univerze Univeristas), ki ima za cilj oblikovati pet dokumentov oz. priročnikov s področja učenja in testiranja jezika. V projektu, imenovanem TiPS (*Testing in Polish and Slovene*, Testiranje v poljščini in slovenščini), je v sklepnih fazi priprava (prevod in adaptacija) *Navodil za pisce testnega gradiva in Kontrolnih vprašalnikov* za zunanjo evalvacijo jezikovnih izpitov, v tisku pa so *Opisi ravni znanja* (t. i. *can-do statements* na šestih ravneh po CEFR), *Preživetvena raven v slovenščini* (najnižja opisana raven znanja, v CEFR imenovana A1) in *Angleško-poljsko-slovenski pojmovnik s področja jezikovnega testiranja*. Ta gradiva gotovo pomenijo enega prvih korakov na poti k poenotenju slovenskih standardov z evropskimi.

K približevanju evropskim standardom glede pravil »dobre prakse« na področju jezikovnega testiranja gotovo sodi tudi natančna psihometrična analiza doslej zbranih podatkov. V IC smo zadnja leta opravljali le najosnovnejše statistične obdelave podatkov, pred letom 2000 pa drugi podatki razen števila udeležencev na izpitih in njihovega uspeha praktično niso dostopni. Načrtujemo tudi ureditev arhiva do te mere, da se bo lahko začel vzpostavljati korpus usvajanja slovenščine, kamor bo seveda mogoče vključiti tudi kandidate za izpite oz. njihovo izpitno produkcijo. Korpus bo omogočil tudi širše sociolingvistične raziskave, raziskave vmesnih jezikov, njihove sprejemljivosti itd., ki so nujne za načrtovanje prihodnjega dela na področju slovenščine kot drugega/tujega jezika. Že nekaj časa razmišljamo o jezikovnem testiranju oseb s posebnimi potrebami (prvi koraki so bili storjeni z oblikovanjem posebnega izpita za nepismene), med daljnoročnejše načrte pa sodi tudi vzpostavitev preverjanja znanja in certificiranja za posebne namene (oblikovanje testov strokovnih jezikov ipd.) pa tudi ustreznega sistema certificiranja za diplomante slovenščine, ki so študij slovenščine končali na kateri od univerz zunaj Slovenije.¹⁹

Za konec pa še beseda o odgovornosti. Zavedati se je treba dejstva, da je javno certificiranje oz. z njim povezani izpiti usodni (angl. *high-stakes exams*) in imajo lahko

¹⁹ Trenutno je slovenščino mogoče študirati in iz nje diplomirati na 19 tujih (evropskih) univerzah, tečaje slovenščine pa ponuja še približno 25 tujih univerz po vsem svetu.

daljnosežne posledice – v prvi vrsti in najbolj neposredne seveda za posameznike, ki se udeležujejo izpitov, ne glede na namen njihovega opravljanja; po drugi strani pa imajo kot restriktivni mehanizem velik vpliv in moč tudi v širšem družbenem kontekstu. Zato je nadvse pomembno, da je njihovo načrtovanje in izvajanje usklajeno in utemeljeno s strokovnimi spoznanji vseh v certificiranje »vpletenih« partnerjev, predvsem pa tudi z moralnimi in etičnimi načeli, ki so temelj vsake zares demokratične družbe.

Literatura in viri

Arhivi Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

Bešter, Marja (ur.) 1998: *Skripta 2*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

Bešter, Marja in Kržišnik, Erika (ur.), 1999: *Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete.

Derganc, A., 1999: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Bešter, Marja in Kržišnik, Erika (ur.): *Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 17–26.

Ferbežar, Ina, 1999: Merjenje in merljivost v jeziku. Na stičišču jezikoslovja in psihologije: nekaj razmislekov. *Slavistična revija* 47/4. 418–436.

Ferbežar, Ina, 2001: Prvi rezultati izvajanja izobraževalnega programa Slovenščina za tujce. *Novičke Andragoškega centra Slovenije* (junij 2001). 31–33.

Ferbežar, Ina, 2002: Slovenščina za tujce, izobraževalni program za odrasle. Jesenšek, Marko (ur.): *Evropsko leto jezikov. Sodobna slovenska književnost. Matija Murko*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije (*Zbornik Slavističnega društva Slovenije*, 12). 200–202.

Ferbežar, Ina in Pirih Svetina, Nataša, 2002: *Izobraževalni programi, Izobraževanje odraslih, Slovenščina za tujce*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Zavod RS za šolstvo.

Ferbežar, Ina in Stabej, Marko, 2001: The Development and Use of Language tests in Slovenia – Testing Slovene as a Second Language. *ALTE European Year of Languages Conference, Barcelona* (5.–7. July 2001). [Knjiga povzetkov.]

Letna poročila Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik.

Pirih Svetina, Nataša, 2000: *Razvoj jezikovne zmožnosti pri usvajanju slovenščine kot drugega jezika. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Pirih Svetina, Nataša in Ferbežar, Ina, 2001: Izobraževalni program za odrasle Slovenščina za tujce. *Jezik in slovstvo* 46/5. 222–227.

Požgaj Hadži, Vesna in Ferbežar, Ina, 2001: Tudi to je slovenščina. *37. seminar slovenskega jezika, literature in kulture* (25. junij – 14. julij 2001). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 57–68.

Slovenščina za hrvaško/srbsko govoreče. Program. Ljubljana: ZLUS, Strokovni svet RS za vzgojo in izobraževanje, 1992 [neobjavljeno].

Stabej, Marko, 2000: Nekatera vprašanja formalnopravnega urejanja statusa slovenskega jezika v Republiki Sloveniji. Štrukelj, I.: *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije*. Zv. 1. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje. 234–245.

Stabej, Marko, 2001: Bo en jezik dovolj? Večjezičnost v enojezičnosti. Vidovič Muha, Ada (ur.): *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje. Obdobja – metode in zvrsti*, 20. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 51–70.

Seznam spletnih naslovov

<<http://www.acs.si>> (Programoteka)

<<http://www.alte.org>>

<<http://www.ff.uni-lj.si/center-slo>>

<<http://www.ric.si>>

<<http://www.zveza-lu.si>>